

TOPLUMSAL KALKINMA AMAÇLI YÜKSEK DİN ÖĞRETİMİ: İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN YAZILARINDAN HAREKETLE TÜRK DÜŞÜNCE DERGİSİNDE TOPLUM, DİN VE DİL İLİŞKİSİ

Ayşe Zişan FURAT*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 31 Aralık 2020, **Kabul Tarihi:** 03 Şubat 2021, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2021, **Atf:** Furat, Ayşe Zişan. "Toplumsal Kalkınma Amaçlı Yüksek Din Öğretimi: İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Yazılarından Hareketle *Türk Düşüncesi* Dergisinde Toplum, Din Ve Dil İlişkisi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/1 (Mart 2021): 9-41.

<https://doi.org/10.33415/daad.851240>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 31 December 2020, **Accepted:** 03 February 2021, **Published:** 31 March 2021, **Cite as:** Furat, Ayşe Zişan. "Pursuing the Aim of Community Development at Higher Religious Education: Links Between Society, Religion and Language in *Türk Düşüncesi* [Turkish Thought] Journal With Particular Reference to İsmail Hakkı Baltacıoğlu's Writings". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 21/1 (March 2021): 9-41.

<https://doi.org/10.33415/daad.851240>

ÖÖÖ

Öz

Cumhuriyet tarihi boyunca, özellikle de erken çok partili dönemde, yaşanan siyasi ve entelektüel dönüşümler, yüksek din öğretiminin amaçlarının da önemli ölçüde değişmesine neden olmuştur. Söz konusu değişimin önemli bir kesitini yansıtmayı amaçlayan bu makalede Peyami Safa'nın önderliğinde 1953-1960 yılları arasında süren, yayın hayatı boyunca dönemin tartışmalarını canlı bir şekilde yansıtan *Türk Düşüncesi* dergisi incelenmiştir. Dergi, din eğitiminin yeniden canlanışına sahne olan bu dönemde yüksek din öğretiminin amaçlarına toplumsal kalkınma odaklı bir bakış açısı sunan ilgi çekici bir kaynaktır. Yapılan tematik analiz doğrultusunda dergide yüksek din öğretiminin amaçlarına yönelik; doğru dinî bilginin üretilmesi, toplumun aydınlatılması ve Kur'an'ın Türkçeye çevirisi şeklinde üç temel temanın ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Dergi yazarları

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, zisanfurat@istanbul.edu.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0003-2263-9780>

arasında özellikle Baltacıoğlu tarafından öne çıkarılan bu temalar; yüksek din öğretiminin amaçlarının toplumsal kalkınma ekseninde yeniden tanımlandığını göstermektedir. İlahiyat fakültesi, kutsal metnin Türkçeye çevrilmesini sağlayarak toplumu oluşturan temel kurumlar arasında bulunan dinî kalkınmanın ve toplumsal kalkınmanın gerçekleş-tirilmesinde başat rol üstlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Yüksek Din Öğretimi, Türk Düşüncesi Dergisi, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Toplumsal Kalkınma.

Pursuing the Aim of Community Development at Higher Religious Education: Links Between Society, Religion and Language in *Türk Düşüncesi* [Turkish Thought] Journal With Particular Reference to Ismail Hakkı Baltacıoğlu's Writings

Abstract

Aims of the Turkish higher religious education have been profoundly changed by the dynamics of political and intellectual transformations during the Republican period, particularly in the early multi-party period. This paper aims to present a cross-section of this change by analyzing *Türk Düşüncesi* [Turkish Thought] Journal, which meticulously addressed the ongoing discussion topics during its publication period between 1953 and 1960 under the editorship of Peyami Safa. The Journal provides the researchers with a stimulating resource that offers a different viewpoint focused on community development in a period that witnessed the revival of religious education. The thematic analysis conducted in the Journal discloses that the three following inter-related themes were given particular importance by the authors in order to define the aims of the higher religious education: production of sound religious knowledge, enlightenment of the community, and translation of the Quran. These themes, which were particularly suggested by one of the Journal's authors, Baltacıoğlu, prove that the aims of higher religious education institutions were re-defined in order to achieve the Turkish community development. In this regard, the faculty of theology undertakes a principal role in the realization of religious advancement, consequently the community development by assuring the sound translation of the sacred text.

Keywords: Religious Education, Higher Religious Education, Turkish Thought [*Türk Düşüncesi*] Journal, Ismail Hakkı Baltacıoğlu, Community Development.

Giriş

Yüksek din öğretimi, kısa zaman dilimleri içerisinde keskin hatlı dönüşümler geçiren ender alanlardan biridir. Cumhuriyet tarihi boyunca yeniden yapılandırılması defalarca gündeme gelmiş; 1900'da kurulan Darülfünun-i Şahane'de Ulûm-i Âliye-i Diniyye Şubesi'ne yer verilmesi ile ilk defa klasik İslam medeniyetinin temel eğitim kurumu olan medresenin dışında, üniversite çatısı altında kendisine yer bulmuştur.¹ Osmanlı

¹ Osmanlı'nın son döneminden itibaren yüksek din öğretiminin geçirdiği evreler, çok sayıda çalışmada ele alınmıştır. Krş. Zeki Salih Zengin, *Medreseden Darülfünun'a Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011). Ayrıca; Darülfünun'un tarihine ilişkin olarak günümüzde geniş bir literatür oluşmuş bulunmaktadır. Örn. Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009); Ekmeled-

eğitim anlayışının Tanzimat Dönemi sonrasında geçirdiği dönüşümün yansımalarının yakından takip edilebildiği Şube; eğitim içeriği açısından medrese geleneği, kurumsal yapısı açısından ise Avrupalı usulün bir uzantısı niteliğindedir.² Şube'nin açılışı, aynı zamanda Osmanlı klasik döneminde medrese teşkilatının en üst seviyesi olarak anlaşılan yüksek din öğretiminin diğer eğitim seviyelerinden bağımsız bir şekilde düşünülme-ye başladığı anlamına gelmektedir. 1914 yılında Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medreselerinin kurulması neticesinde tekrar medrese bünyesine alınması³ ile bu girişim akamete uğramışsa da kısa bir süre sonra yüksek din öğretiminin geleceğinin üniversite dâhilinde olacağını kanıtlayan yeni bir adım atılacaktır.

1924'te yayınlanan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi, din eğitimi ve özellikle yüksek din öğretiminin kurumsal yapısına yönelik belirleyici hususlara değinmektedir. İlgili madde ile ilk defa imam hatip mektepleri ve ilahiyat fakültelerinin kuruluş amaçlarının açık bir şekilde tanımlanması, Cumhuriyet Dönemi'nde din eğitimi kurumlarının faaliyetlerini hangi çerçevede sürdürmesi beklendiğinin de anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bununla beraber, bu makalenin birinci bölümünde işaret edileceği üzere Kanun ile İlahiyat Fakültesine atfedilen "yüksek diniyyat mütehasısları yetiştirme" amacı,⁴ nihai bir tanımlama olmayacaktır. İlerleyen yıllarda yüksek din öğretimine farklı amaç ve hedefler yüklenilecektir.

Bir eğitim kurumunun amaçlarına yönelik yapılan tanımlama; kurumun mevcudiyetinin nedeni, faaliyetlerinin yürütülüş şekli, bireysel ve toplumsal hayata katkısı, işlerliği vb. hususların netlik kazanmasında hareket noktası hükmündedir.⁵ Yüksek din öğretiminin geçirdiği dönüşümün hangi yönde gerçekleştiğini anlayabilmek için ise bir zorunluluktur.⁶ Bu nedenle; Türk yüksek din öğretiminin amaçlarında meydana

din İhsanoğlu, *Darülfünun: Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı* (İstanbul: IRCICA, 2010).

² Krş. Ayşe Zişan Furat, "Darülfünun'daki Yüksek Din Eğitiminin Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi", *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu* (Darülfünun İlahiyat Sempozyumu, İstanbul, 2010), 133-147.

³ Krş. Hasan Yıldız, *Osmanlı Eğitim Modernleşmesinde Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2019).

⁴ "Tevhid-i Tedrisat Kanunu", *Düster* III. Tertip/5 (03 Mart 1924), 322.

⁵ Bekir Buluç, "Eğitimin Amaç ve İşlevleri", *Eğitim Bilimine Giriş*, ed. Emin Karip (Ankara: Pegem A. Yayıncılık, 2007), 30-32.

⁶ Muhammet Şevki Aydın, "İlahiyat Lisans Programlarının Amaç Sorunu", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu Bildiriler - Müzakereler* (Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu, Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004), 19.

gelen değişim, bu makalenin temel problemini oluşturmaktadır. Söz konusu değişimin hangi ekseninde gerçekleştiğini anlayabilmek için ise yüksek din öğretimi açısından kırılma noktası olarak kabul edilebilecek dönemlere bakmak gereklidir. Bu dönemlerin başında ise çok partili sisteme geçiş süreci gelmektedir.

Çok partili hayata geçiş süreci din eğitimi açısından bir anlamda yeniden canlanışı temsil etmektedir.⁷ 1930'ların başından itibaren kademeli bir şekilde örgün eğitim kurumlarından uzaklaştırılan din eğitimi faaliyetleri, 1930'ların sonuna gelindiğinde tamamen kaldırılmıştır. Çok partili döneme geçiş süreci ile kamuoyunun taleplerinin ön plana çıkmaya başlaması ise II. Dünya Savaşı'nın ardından artışa geçen komünizm tehdidi, karşılaşılan toplumsal sorunlarla birleşince örgün eğitimde din eğitime ne şekilde yer verilebileceği sorusunun tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur.⁸ Yüksek din öğretimi alanında bu tartışmalar, 1949 yılında Ankara Üniversitesi bünyesinde bir İlahiyat Fakültesinin açılmasına gidecek yolun başlangıcı olmuştur. TBMM'de konuya yönelik yapılan tartışmaların odak noktasında ise bu kurumun hangi amaçlar doğrultusunda faaliyet göstereceği sorusu yer almıştır.⁹ Çok partili hayata geçişin ardından yüksek din öğretimine yönelik tartışmalar kesilmemiş; yüksek din öğretimine ilişkin talep ve beklentilerin de değişmesi ile ilişkili olan mevcut kurumların amaçları sorgulanırken yeni amaçlar doğrultusunda şekillenecek kurumların açılışı da gündeme getirilmiştir.¹⁰ Söz konusu süreçte yüksek din öğretimine atfedilen amaçlardan olan toplumsal kalkınmayı sağlamaya yönelik görüşlerin incelenmesi, bu makalenin amacını oluşturmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi yüksek din öğretimi çok sayıda araştırmacının ilgisini çekmiş ve bu durum günümüz Türkiye din eğitimi alanyazınında konuya yönelik geniş bir kaynak grubunun oluşmasına neden olmuştur.

⁷ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: DEM, 2004), 138-190.

⁸ Çok partili sisteme geçiş sadece din eğitimi değil din alanına ilişkin pek çok hususa yönelik tartışmaların ivme kazanmasını beraberinde getirmiştir. Krş. Şaban Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1995).

⁹ TBMM, "Yüz Birinci Birleşim, 4.VI.1949 Cumartesi", *T.B.M.M. Tutanak Dergisi* 20/ (1949), 277 vd.

¹⁰ Din eğitimi alanyazınında, Cumhuriyet Dönemi'nde yüksek din öğretimi kurumlarına yönelik farklı tasavvurları detaylı ve karşılaştırmalı şekilde ele alan detaylı bir akademik incelemeye duyulan ihtiyaç henüz tam anlamıyla giderilememiştir. İlerleyen yıllarda konuya yönelik yapılacak bütüncül ve sistematik çalışmalar, ilahiyat tasavvurlarının zaman içerisinde hangi amiller doğrultusunda farklılaştığının anlaşılabilmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çerçevede yüksek din öğretimi kurumlarının tarihsel gelişimi,¹¹ eğitim programlarının çeşitlenmesi,¹² karşılaşılan soru/n alanları¹³ vb. çok sayıda konu detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu makalenin konusunu oluşturan yüksek din öğretiminin amaçları ise genellikle yüksek din öğretimine ilişkin tartışmaların yer aldığı akademik toplantılarda ele alınmıştır.¹⁴ Bir kurumun mevcudiyetinin nedeni, bireysel ve toplumsal gelişmeye katkısı, faaliyetlerinin yürütülüş şekli ile işlerliğinin tespiti vb. hususların netlik kazanmasında kilit rol üstlenen amaç tanımlamasının önemine binaen;¹⁵ konuyu detaylı inceleyecek akademik çalışmalara ihtiyaç bulunduğu açıktır. Diğer taraftan, mevcut çalışmalarda yüksek din öğretiminin amaçlarının genellikle resmî metinlerden hareketle ele alınması, politika yapıcılarının görüşlerinin alanyazına hâkim olması sonucunu ortaya koymuştur. Oysaki süreli yayınlar, Cumhuriyet Dönemi din eğitimi tartışmalarının ve değişen din eğitimi anlayışlarının yakından takip edilmesine olanak tanımanın yanı sıra yüksek din öğretiminin amaçlarındaki değişim ve çeşitlenmenin hangi şekillerde gerçekleştiğini tespit edebilmeye katkı sağlayacak temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu nedenle çok partili döneme geçişin siyasi ve sosyal iz düşümlerini yansıtan, ilgi çekici süreli yayınlardan olan *Türk Düşüncesi* dergisi bu makalenin araştırma odağını oluşturmaktadır. Bir diğer ifadeyle, *Türk Düşüncesi* dergisinde yüksek din öğretiminin amaçlarına yönelik görüşlerin değerlendirileceği bu makale aracılığıyla din eğitiminin uzun bir aradan sonra tekrar canlanmaya başladığı erken çok partili dönemde yüksek din öğretimine yüklenen yeni amaçların dönemin nabzını tutan bir süreli yayında hangi eksende ele alındığının ortaya koyulması hedeflenmektedir.

¹¹ Örn. İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1966); Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*.

¹² Örn. Halit Ev, *Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi Kurumları ve Öğretmen Yetiştirme* (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2003); Muhammed Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı* (İstanbul: Dem Yayınları, 2005).

¹³ Örn. Bayramali Nazıroğlu, *Türkiye'de İlahiyat Eğitimi* (Rize: STS Yayınları, 2016).

¹⁴ Yüksek din öğretiminin amaçlarına ilişkin tartışmalar günümüzde de din eğitimi alanında yapılan akademik toplantılarda ele alınan tartışma konuları arasındaki önemini korumaktadır. Örn. Fahri Unan - Yücel Hacaloğlu (ed.), *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmî Toplantısı (İzmir - 4-6 Aralık 1998) Tebliğler* (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999); *Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu : Bildiriler - Müzakereler* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2004); Yavuz Ünal (ed.), *Modern Dönemde İlahiyat Eğitimi Müfredatı ve Yöntem Tartışmaları (Uluslararası Katılımlı Çalıştay) 19-25 Temmuz 2010* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2011); Süleyman Akyürek (ed.), *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır?: Sorunlar ve Çözümleri* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015).

¹⁵ Aydın, "İlahiyat Lisans Programlarının Amaç Sorunu", 19.

Peyami Safa (ö. 1961) öncülüğünde 1953-1960 yılları arasında toplam 63 sayı olarak yayımlanan *Türk Düşüncesi* dergisi; pozitivizm, komünizm, softalık, ahlaki yozlaşma, Kıbrıs meselesi, misyonerlik vb. Türk siyaseti ve sosyo-kültürel hayatında önemli yer edinen konular üzerinde durarak dönemin canlı tartışmalarını yakından takip etme ve yönlendirme çabası içerisinde olmuştur.¹⁶ Derginin ilk sayısında yer verilen "Program" isimli metinde Cumhuriyet'in ilanından sonra yayımlanmaya başlayan süreli yayınların fikrî bir ideolojiye sahip olmamalarından ötürü zaman içerisinde tarih sahnesinden çekilmek durumunda kaldıklarına işaret edilmiş; *Türk Düşüncesi* dergisinin ise Türkiye'nin tarihî ve coğrafi durumuna uygun bir Doğu-Batı sentezine varma gayreti vurgulanarak uzun vadeli bir yayın hayatına sahip olmasına yönelik temenniler dile getirilmiştir.¹⁷ Dergi, zaman içerisinde içerik itibarıyla farklı konuları da kapsar bir yapıya kavuşmuşsa da *muhafazakâr* yaklaşımını yayın hayatının sonuna kadar korumuştur. Kısaca, milletlerin temel belirleyicilerinin onların gelenekleri olduğu şeklinde ifade edilebilecek olan bu muhafazakârlık vurgusu, dergide yayınlanan metinlerin merkezinde yer almıştır.¹⁸

14 | db

Türk akademik alanyazınında genellikle yüksek lisans seviyesindeki çalışmalara konu edildiği görülen *Türk Düşüncesi* dergisi; erken dönem çalışmalarında genellikle içeriği¹⁹ ve Türk fikir hayatına katkıları²⁰ bağlamında ele alınmıştır. İlerleyen yıllarda ise derginin üzerinde durduğu medeniyet²¹ ve Doğu-Batı meselesi²² gibi kavram ve konular, araştırmalarda odak noktası haline gelmeye başlamıştır. Dergide yayımlanan metinler din eğitimi bağlamında henüz müstakil bir çalışmaya konu olmamıştır. Makale böylelikle erken çok partili dönemin sosyo-kültürel haya-

¹⁶ Krş. Mehmet Tekin, "Türk Düşüncesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2012; Mehmet Törenek, "Peyami Safa ve Türk Düşüncesi Dergisi", *Erdem* 62 (2012), 237-250.

¹⁷ Türk Düşüncesi, "Program", *Türk Düşüncesi* 1/1 (1953), 3.

¹⁸ Krş. Murat Yılmaz, "Türk Düşüncesi Dergisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce V: Muhafazakârlık*, ed. Ahmet Çiğdem (İstanbul, 2003), 216-233; Nuray Mert, "Early Conservative and Political Thought in Turkey: The Case of a Conservative Periodical, *Türk Düşüncesi*", *Change and Essence: Dialectical Relations Between Change and Continuity in the Turkish Intellectual Tradition*, ed. Şinasi Gündüz - Cafer S. Yaran (Washington, D.C: Council for Research in Values and Philosophy, 2005), 87-102; Semra Nurdan Yağlı, *Kültür Haftası ve Türk Düşüncesi Dergileri Işığında Türk Düşüncesinde Muhafazakârlık Kavramı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

¹⁹ Fatma Ekren, *Türk Düşüncesi Dergisi Üzerine Bir Araştırma* (Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009).

²⁰ Semih Bulut, *Türk Düşüncesi Dergisinin Türk Fikir Hayatına Katkıları* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001).

²¹ Rabia Dirican, *Türk Düşüncesi Dergisi'nde Medeniyet Sorunsalı* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

²² Esra Demir, *Türk Düşüncesi Dergisinde Doğu-Batı Meselesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

tının nabzını tutan süreli yayınlar arasında bulunan ve din eğitimi alanında sınırlı çalışmada ele alınmış olan *Türk Düşüncesi* dergisini ele alarak alanyazına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Araştırmacı, *Türk Düşüncesi* dergisinde yayımlanan metinlerde yüksek din öğretiminin amaçlarına yönelik ortaya koyulan görüşleri kapsamlı bir şekilde ele alabilmenin ancak metinlerin içerisine nüfuz etmekle gerçekleştirilebileceği görüşündedir. Bu nedenle de makalede araştırma metodu olarak Merriam'ın ifadesiyle "insanların deneyimlerini nasıl yorumladıklarını, dünyalarını nasıl kurduklarını, deneyimlerine nasıl bir anlam yüklediklerini anlamayı"²³ sağlayan nitel araştırma yaklaşımlarından tematik analiz tercih edilmiştir.

Boyatzis'in "veriyi farklı bir açıdan görme biçimi"²⁴ olarak adlandırıldığı tematik analiz, Braun ve Clarke'ın ifadesiyle "bir veri içerisindeki kalıpları (temaları) tanımlamak, analiz etmek ve raporlamak"²⁵ için kullanılmaktadır. *Türk Düşüncesi* dergisinin sekiz yıllık yayın hayatını içeren, geniş bir veri kaynağına sahip olan bu makalenin söz konusu veriyi yüksek din öğretiminin amaçları gibi spesifik bir konu doğrultusunda inceleme çabası; herhangi bir kuramsal çerçeveden hareket etmeyi ön koşul olarak kabul etmeden, araştırma problemi ile incelenen veri arasındaki ilişkiyi ön plana çıkarmaya odaklanan ve geniş kapsamlı verilere rahatlıkla nüfuz etme olanağı tanıyan tematik analizin tercih edilmesinde rol oynamıştır. Araştırma sürecinde Braun ve Clarke'ın²⁶ veriye nüfuz etmekten raporlama sürecine kadar tematik analizde takip edilmesini önerdiği altı safhalı hareket planının bu makale için yeniden yorumlanmış versiyonu olarak kabul edilebilecek ve tespit, teşhis ve yorumlamadan oluşan üç aşamalı bir araştırma deseni takip edilmiştir.

Bu desen doğrultusunda ilk aşamada *Türk Düşüncesi* dergisinin tüm sayıları incelenerek yüksek din öğretimi alanı ile ilgili metinler tespit edilmiştir. İkinci aşamada, söz konusu metinlerde yüksek din öğretiminin amaçları ile ilişkili ön plana çıkan temalar belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, Türk toplumunu oluşturan kurumların tanımlanma biçimleri ile toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde izlenmesi gereken yola dair

²³ Sharan B. Merriam, *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, çev. Selahattin Turan (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013), 5.

²⁴ Richard E. Boyatzis, *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development* (Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1998), 4.

²⁵ Virginia Braun - Victoria Clarke, "Using Thematic Analysis in Psychology", *Qualitative Research in Psychology* 3/2 (2006), 79.

²⁶ Braun - Clarke, "Using Thematic Analysis in Psychology", 87-93.

açıklamalardan hareketle yüksek din öğretimi amaçlarının anlaşılabilirliğini ortaya koymuştur. Üçüncü aşamada ise, elde edilen temalar metnin odağını oluşturan yüksek din öğretiminin amaçları bağlamında sistematik bir konu örgüsü çerçevesinde yorumlanmıştır.

Türk Düşüncesi dergisinde yüksek din öğretimine ilişkin yayımlanan metinlerin büyük çoğunluğunun İsmail Hakkı Baltacıoğlu²⁷ tarafından kaleme alınmış olması, Baltacıoğlu'nun görüşlerinin makalede ön plana çıkmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Cumhuriyet Dönemi eğitiminin önemli figürleri arasında bulunan Baltacıoğlu (ö. 1978) Darülfünun eminiği de dâhil olmak üzere eğitime ilişkin politikalara yön verici pek çok makamda görev almıştır.²⁸ Bu makalede de işaret edileceği üzere İlahiyat ve özellikle de Kur'an'ın Türkçeye tercümesine ilişkin çok sayıda metin kaleme alan Baltacıoğlu'nun din eğitime yönelik görüşleri çok sayıda çalışmaya konu edilmiştir.²⁹ Makalenin temel sınırlılığı olarak görülebilecek olan bu durumu aşabilmek ve araştırma odağının derginin müstakil bir yazarına kaymasını engellemek için elverişli ölçüde dergideki konuya ilişkin metin yayımlayan diğer yazarların görüşlerinin de zikredilmesine ihtimam gösterilmiştir.

16 | db

Yüksek Din Öğretiminin Değişen Amaçları

Osmanlı topraklarında Avrupalı usulde yükseköğretim kurumu açma teşebbüslerinin kalıcı bir sonuca ulaştırılabilmesi Darülfünun-i Şahane'nin 1900 yılında kurulmasıyla gerçekleştirilebilmiştir.³⁰ Kurumun içerisinde Ulûm-i Âliye-i Diniyye Şubesi'ne yer verilmesi, yüksek din öğretimi aç-

²⁷ Baltacıoğlu'nun ismi akademik alanyazında İsmail Hakkı Baltacıoğlu şeklinde kullanılmaktadır. Bununla beraber *Türk Düşüncesi* dergisinde yayımladığı metinlerde İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu şeklinde geçmesi nedeniyle makalede ilgili metinlere atıf yapılırken metnin orijinalinde kullanıldığı biçimi esas alınmıştır.

²⁸ Krş. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım* (İstanbul: Dünya Yayınları).

²⁹ Baltacıoğlu uzun yıllar editörlüğünü yaptığı *Yeni Adam* (1934-1979) ve *Din Yolu* (1956-1957) dergilerinde benzer görüşleri savunmuşsa da yüksek din öğretiminin amaçlarına yönelik düşünceleri *Türk Düşüncesi* dergisinde yayımladığı metinlerde bütüncül bir şekilde izlenebilmektedir. Bkz. Abbas Çelik, "İsmail Hakkı Baltacıoğlu'ndan 'Eğitim'e Yaklaşımlar", *EKEV Akademi Dergisi* 3/1 (2001), 203-211; Nebahat Göçeri, "Toplumsal Bir Kalkınma Modeli Olarak İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Din Eğitimi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2003), 45-64; Nebahat Göçeri, "İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Halk Eğitim Anlayışı", *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2003), 39-82; Abbas Çelik, *Baltacıoğlu'na Göre Din Eğitimi* (İstanbul: Aktif Yayınevi, 2004). Bu çalışmalarda Baltacıoğlu'nun eğitim konusuna yaklaşımı, okul algısı, toplumsal kalkınma üzerine görüşleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

³⁰ Darülfünun'u açma teşebbüsleri ile ilgili bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş, İlk İki Teşebbüs", *Belleten* 54/210 (1990), 699-738; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş (II) Üçüncü Teşebbüs: Darülfünun-ı Sultani", *Belleten* 57/218 (1993), 210-239.

sından bir dönüm noktası anlamına gelmektedir. Böylelikle yüksek din öğretimi sadece Avrupalı tedarik usulünü takip eden bir eğitim kurumunun konusu olmakla kalmamış, giriş bölümünde de işaret edildiği üzere ilk defa yüksek din öğretiminin amaçları din eğitiminin diğer kademelerinden bağımsız bir şekilde tanımlanmıştır.

Ulum-i Âliye-i Diniyye Şubesi'nin açılışına dair mazbatada; şubenin İslami ilimlerin mükemmel öğretilmesi için kurulduğunun ifade edilmesi;³¹ Osmanlı'nın klasik döneminde tedarik, ifta ve kaza alanlarının tümüne yönelik faaliyet gösteren ilmiye teşkilatına insan kaynağı yetiştirme amacı doğrultusundaki din eğitimi anlayışında dönüşümün meydana gelmeye başladığı şeklinde yorumlanabilir. Söz konusu dönüşüm, Tanzimat Dönemi'yle beraber ilmiyenin yetki ve sorumluluk alanının daralmasına başlamasının eğitim alanında akislerini bulmasıyla yakından ilişkilidir.³² Dinî alandan uzaklaşmaya başlayan hukuk ve eğitim alanları için insan kaynakları yetiştirmeye yönelik alternatiflerin oluşması, medreseleri din hizmetlerinde görev alacak insan kaynağını yetiştiren kurumlar haline dönüştürmüştür. Ulum-i Âliye-i Diniyye Şubesi ile üniversite yapısının içerisine dâhil edilen yüksek din öğretimi ise ilmî kaygıları ön plana çıkaran bir amaca yönelmiştir. Şubenin 1924'te fakülteye dönüşümüyle birlikte ise ilmî üretimin ön plana çıktığı bir amaç tanımlamasına geçilmiştir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924),³³ din öğretimi açısından iki yeni kurumun habercisidir. Bu kurumlar: İmam-Hatip Mektepleri ve İlahiyat Fakültesidir. Kanun, her iki kurumun amaçları açısından bir ayrışmaya gitmiş; İmam-Hatip Mekteplerinin kurulma amacını din görevlilerini yetiştirmek, İlahiyat Fakültesinin kurulma amacını ise din mütehassıslarını³⁴ yetiştirmek şeklinde tanımlamıştır. İlahiyat Fakültesinin söz konusu amacı gerçekleştirebilmesi için programına Din Sosyolojisi, Dinler Tarihi vb. günümüzde Felsefe ve Din Bilimleri başlığı altında yer verilen disiplinler eklenmiştir. Bu durum din mütehassıslarından beklentilerin de değişmeye başladığını göstermektedir.³⁵ Dönemde pozitivistimin yaygınlaşması,

³¹ Krş. Zengin, *Medreseden Darülfünun'a Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi*, 58-59.

³² Krş. İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilâtı'nda Reform, 1826-1876* (İstanbul: İletişim Yayınları); Hasan Sabri Çeliktaş, *Osmanlı Yüksek Din Eğitimi Anlayışının Değişimi (XIX. ve XX. Yüzyıllarda)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017).

³³ "Tevhid-i Tedrisat Kanunu".

³⁴ Kanun'da zikredilen "yüksek diniyyat mütehassısı" ifadesine yönelik bir tartışma için bkz. İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam 2* (İstanbul: Dergah, 2017), 2/346-347.

³⁵ "İstanbul Darülfünunu İçin Tanzim Olunan Talimatnamenin Tasdik ve Kabulüne Dair Kararname (21 Nisan 1924)", *Düstur III. Tertip* (Ankara, 1931), 5/1100.

yeni kurulan Cumhuriyet'in meşruiyetini din alanı dışında tanımlamaya gayret göstermesi vb.³⁶ pek çok sebeple ilişkilendirilebilecek olan bu durumun ardında yatan faktörleri açıklayabilmek için kuşkusuz detaylı incelemelere ihtiyaç vardır. Söz konusu tanımlama biçiminin bu makale açısından önemi ise yukarıda da ifade edildiği üzere yüksek din öğretiminin amaçlarındaki dönüşümü göstermesinde yatmaktadır.

1930'lu yıllardan itibaren din eğitimi konusundaki olumsuz hükümet politikaları, yüksek din öğretiminde de yansımalarını bulmuştur. 1933 yılında Üniversite Reformu ile birlikte İlahiyat Fakültesi, yeni üniversitenin bünyesine dâhil edilmemiş; Edebiyat Fakültesinde açılan ve fakültenin ardılı olarak düşünülebilecek İslam Tetkikleri Enstitüsü ise uzun ömürlü olamamıştır.³⁷ Bununla beraber çok partili dönemin arifesinde din eğitiminin tekrar okul programlarına eklenmesine yönelik tartışmaların ahlaki bozulma, komünizm tehdidi vb. toplumsal yönü ağır basan sorun alanları üzerinden yapılması,³⁸ yüksek din öğretimine yönelik toplumsal fayda yönü ağır basan bir anlam genişlemesinin gerçekleşeceğinin de sinyallerini vermiştir.

18 | db

Türkiye Büyük Millet Meclisine 1949 yılında Ankara Üniversitesi bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi açılmasına yönelik verilen kanun teklifinin gerekçesi, yeniden açılacak fakülteye din adamı yetiştirmesinin dışındaki da amaçlar yüklemiştir. Gerekçede yer alan "Din meselelerinin sağlam ve ilmî esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde yetkin din adamlarının yetişebilmesi için lüzumlu şartları sağlamak maksadıyla"³⁹ ifadeleri bu amacı, din alanının ilmî şekilde incelenmesi şeklinde tanımlamıştır. Mecliste konuya ilişkin yapılan tartışmalarda ise dönemin Millî Eğitim Bakanı Banguoğlu'nun "Bu itibarla İlahiyat Fakültesi müspet bir ilmî camia içerisinde kurulacak ve bazı irticai hareketlere cesaret vermek şöyle dursun, onları menetmek, onları selbetmek ve onları yok etmek fonksiyonunu icra edecektir."⁴⁰ şeklindeki ifadeleri fakültenin, toplumsal huzurunun bozulması yönünde bir tehdit olarak tanımlanan irticai faaliyetlere karşı din alanında bilgi üretimi sağlayabilecek bir kurum olarak da düşünüldüğünü göstermektedir. Bangu-

³⁶ Krş. Yücel Bulut, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Pozitivizm, Terakki ve Batılılaşma Meselelerine Dair", *Sosyoloji Dergisi* 3/19 (2009), 151-166.

³⁷ Krş. Mahmut Kaya, "İslam Tetkikleri Enstitüsü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001).

³⁸ Krş. Mehmet Şanver, *TBMM. Tutanaklarına Göre Türkiye'de Din Eğitimi (1946-1957)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1990), 15 vd.

³⁹ TBMM, "Yüz Birinci Birleşim, 4.VI.1949 Cumartesi", 279.

⁴⁰ TBMM, "Yüz Birinci Birleşim, 4.VI.1949 Cumartesi", 283.

oğlu'nun ifadelerinde dinî bilgi üretimini toplumsal sorunlarla ilişkilendirmesi, yüksek din öğretiminde toplumsal amaçların ön plana çıkacağı amaç tanımlamalarının da habercisi olacaktır. Bu duruma ilgi çekici örneklerden bir tanesi, giriş bölümünde dile getirilen *Türk Düşüncesi* dergisinde yer alan yüksek din öğretiminin amaçlarına yönelik görüşlerdir. Nitekim başta Baltacıoğlu olmak üzere dergi yazarları, Türk toplumunun yapısal özelliklerinden hareket ederek toplumsal kalkınmayı ön plana çıkaran ilgi çekici bir yaklaşım ortaya koymuşlardır.

Toplumu Oluşturan Temel Kurumlar: Din, Dil ve Sanat

Türk kültürünü oluşturan temel unsurları esas alan bir düşünce ve sanat anlayışı ortaya koyma hedefi⁴¹ doğrultusunda yola çıkan *Türk Düşüncesi* dergisi yazarları, derginin ilk sayılarından itibaren toplumları ve özellikle de Türk toplumunu şekillendiren temel kurumları tanımlama gayreti içerisinde olmuştur. Yazılarında sosyoloji disiplininin toplumu aynı değere sahip on iki temel kurum üzerinden açıkladığına işaret eden Baltacıoğlu;⁴² "din, ahlak, hukuk, dil, aile, devlet, sanat, spéculation, teknik, ekonomi, sosyal morfoloji" şeklinde sıraladığı bu kurumlar arasında din, dil ve sanatı en eski kavimlerden günümüze toplumu oluşturan üç ana kurum olarak tanımlamaktadır. Diğer sosyal kurumların oluşumunda da etkili olan bu üçlü; toplumların kendilerine has özellikler edinerek farklılaşmasında belirleyici rol üstlenmektedir. Bu görüşün *Türk Düşüncesi* dergisi içeriğinde de yansımalarını bulduğu anlaşılmaktadır. Derginin – geleneklerin milletleri şekillendiren temel unsurlar arasında yer aldığı görüşünü savunan muhafazakâr çizgisinin de etkisiyle olacak– yapıları gereği geleneklerden bağımsız düşünölemeyen bu üç kuruma ilişkin yazılara geniş yer ayırması bu görüşü desteklemektedir.

Bu kurumların ilki olan ve Cumhuriyet Dönemi'nin en hararetli siyasi tartışmalarına konu olan din; gerek çok partili döneme geçişle toplumda görünürlüğünün ve yaygınlığının artması gerekse Türk geleneğini oluşturan temel unsurlardan biri olması nedeniyle özellikle kültürel ve toplumsal iz düşümleri çerçevesinde ele alınmıştır. Dinin kültürel boyutu ile ilgili olarak derginin yayın hayatında çok sayıda metne yer verilmiş; Türk toplum hayatındaki dinî pratiklerden tasavvufi akımların dönemdeki durumlarına pek çok başlık altında ele alınmıştır.

⁴¹ Türk Düşüncesi, "Program", 2.

⁴² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Türkiye Başka Türölü Kalkınmaz", *Türk Düşüncesi* 4/19 (1955), 4; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Din Nasıl Bir Gerçektir?", *Türk Düşüncesi* 3/15 (1955), 164.

Dinin toplumsal boyutları ile ilgili en ilgi çekici görüşlere yer veren yazar Baltacıoğlu olmuştur. Dini bireyin ancak gönlüyle edinebileceği ve kişinin inanç dünyasına işaret eden manevi bir gerçeklik olarak gören Baltacıoğlu,⁴³ yazılarında inançların ahlak, hukuk, dil, güzellik değerleriyle harmanlanarak toplumsal bilincin oluşumunu sağlamadaki rolünü vurgulamıştır. Baltacıoğlu'na göre⁴⁴ "bir toplumun dininin onun ahlakından, hukukundan, dilinden, bilgisinden, sanatından ayrı anlaşılmasının" temel nedeni dinin bu özelliğidir. Safa,⁴⁵ Özdarendeli⁴⁶ ve Ülken'in⁴⁷ de dâhil olduğu pek çok yazar *Türk Düşüncesi* dergisindeki yazılarında çeşitli vesilelerle dinin toplumsal yönüne vurgu yapmıştır. Bununla beraber Baltacıoğlu'nun yazılarında belirgin bir şekilde hissedilen ve dinin toplumsal işlevlerini ön plana çıkaran bu yaklaşım, dinin inanç dünyasına hitap eden boyutunun göz ardı edildiği anlamına gelmemekte; dine yüklenen toplumsal rolün sınırlarını belirginleştiren iki boyutlu bir anlam dünyasına işaret etmektedir. Nitekim kutsal ve profan arasındaki ilişkiyi tanımlamada toplumsal boyutun işe koşulması; ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde inceleneceği üzere yüksek din öğretiminin toplumsal rolünü ön plana çıkaran bir yaklaşımın kabulüne işaret etmektedir.

20 | db

Toplumu oluşturan kurumlardan ikincisi olan dil; Baltacıoğlu'nun ifadesiyle⁴⁸ toplumsal değer yargılarının yeni nesillere aktarılmasını sağlayan temel unsurlardandır. Toplumların anlam dünyalarına ışık tutarak toplumları kültürel bir bütün haline getirmektedir.⁴⁹ Dilin diğer bir işlevi ise ulus kimliklerinin oluşumunu desteklemektir. Baltacıoğlu⁵⁰ tarafından özellikle vurgulanan bu boyutuyla dil; kutsal metnin ana dile tercümesiyle dinin ulusallaşması ve içerisinde yaygınlaştığı toplum tarafından içselleştirilmesini sağlamaktadır. En güzel örneğini Batı'daki Reform hareketinde bulan dilin bu işlevi; Rönesans'ın Reform'dan ayrı düşünülmemesinin de temel nedenidir.

Zikredilen sosyal kurumların sonuncusu olan sanat; toplum içi ve toplumlar arası dinamiklerin yansımaları bulduğu temel alanlardan bir

⁴³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Din Yaşayışı Üzerine Düşünceler", *Türk Düşüncesi* 1/5 (1954), 356; Baltacıoğlu, "Din Nasıl Bir Gerçektir?", 164-165.

⁴⁴ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Aydınlar! Din Gerçeğini Ne Zaman Göreceksiniz?", *Türk Düşüncesi* 4/23 (1955), 260.

⁴⁵ Peyami Safa, "Nereye Gidiyoruz?", *Türk Düşüncesi* 5/27 (1956), 130.

⁴⁶ Necmettin Özdarendeli, "Din Hayatımız I", *Türk Düşüncesi* 6/31 (1956), 13.

⁴⁷ Hilmi Ziya Ülken, "Medeniyetimizin Değerler Sistemi", *Türk Düşüncesi* 1/1 (1953), 16.

⁴⁸ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "İnsan Kişiliğini Yaratan Dil", *Türk Düşüncesi* 2/8 (1954), 96.

⁴⁹ Örn. bkz. Besim Atalay, "Türk Dilini Bozuyorlar", *Türk Düşüncesi* 7/37 (1957), 8-9.

⁵⁰ Baltacıoğlu, "İnsan Kişiliğini Yaratan Dil", 97; "Milliyet Nedir, Ne Değildir?", *Türk Düşüncesi* 2/12 (1954), 404.

tanesisidir. Diğer taraftan, toplum içerisindeki yaygın kodları estetik ile birleştirerek yeni nesillere aktarmakta ve bu nedenle de din ve dil ile benzer işlevler üstlenmektedir.⁵¹ Bir sonraki bölümde toplumsal kalkınma konusu ele alınırken temas edileceği üzere Cumhuriyet döneminde din ve dil kurumlarına ilişkin çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmiş veya en azından gerçekleştirilmesi için girişimde bulunulmuşsa da sanat, diğerlerine nazaran bakir bir alan olarak kalmıştır. *Türk Düşüncesi* dergisinde de sanat alanına ilişkin yayımlanan metinlerde dönemin kültürel ve sanatsal etkinliklerinin dışında Türk ve Batı sanatlarının özelliklerine yer veren çok sayıda metin de yayımlanmıştır.⁵²

Anlaşılabacağı üzere, her üç kurum da bir taraftan gündelik hayattaki yansımaları diğer taraftan da toplumsal dönüşümü sağlama potansiyelleri ile *Türk Düşüncesi* dergisinde konu edilmişlerdir. Özellikle Safa, Baltacıoğlu ve Ülken vb. dönemde Türk sosyo-kültürel yapısına dair detaylı incelemelerde bulunan yazarların metinlerinde görülen bu ikinci yaklaşım, her üç kurum arasındaki ilişki söz konusu olduğunda daha da ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda toplumsal bilincin oluşumunda başat rol üstlenen kurumlar olarak tasvir edilen din, dil ve sanat bir bütünün parçaları olarak ele alınmaktadır. Milletlerin oluşumunu açıklamada tek başlarına yetersiz kalan bu üç kurumu anahtar kavramlar olarak kullanan Baltacıoğlu,⁵³ bu kavramları işlevsel bir biçimde gelenek birliği kavramı ile ilişkilendirmektedir. “Bir gelenek birliği”⁵⁴ olarak tanımladığı milliyetlerin oluşumunun temelini ise evrim boyunca değişmeyen kamu kalıtları olarak nitelendirdiği gelenekleri yerleştirmektedir. Bu noktada milliyeti din ve dil birliği olarak kabul eden Ziya Gökalp’i eleştirmekten de geri durmamaktadır. Her ne kadar Gökalp ilerleyen dönemlerde kültür birliği tanımı ile söz konusu kurumlara yüklediği anlamı genişletmişse de Baltacıoğlu’na göre⁵⁵ bu da milliyet oluşumunu açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle toplumu oluşturan sosyal kurumların içerisinde neşet ettiği üç temel kurum olan din, dil ve sanat, gelenek birliği ve dolayısıyla

⁵¹ Baltacıoğlu, “Aydınlar! Din Gerçeğini Ne Zaman Göreceksiniz?”, 260.

⁵² Örn. Peyami Safa, “Yeni Sanatlar Üzerine Bir Konuşma”, *Türk Düşüncesi* 2/10 (1954), 241-249; Azmi Güleç, “Türklerde Bahçe Sanatı ve Şiirimize Tesiri”, *Türk Düşüncesi* 2/10 (1954), 291-296; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Türk Sanat Yazıları”, *Türk Düşüncesi* 3/16 (1955), 243-245; Malik Aksel, “Suretten Resme”, *Türk Düşüncesi* 5/28 (1956), 204-206; Sami Lim, “Resim Sanatında Tecrid ‘Abstraction’ Kavramı”, *Türk Düşüncesi* 8-9/45 (1957), 7-9.

⁵³ Baltacıoğlu, “İnsan Kişiliğini Yaratan Dil”, 97-98.

⁵⁴ Baltacıoğlu, “Milliyet Nedir, Ne Değildir?”, 403.

⁵⁵ Baltacıoğlu, “Milliyet Nedir, Ne Değildir?”, 401-402.

da milliyet oluşumunu sağlayabilmek için bir bütün olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

Toplumsal Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi

Toplumların temelini oluşturan din, dil ve sanat kurumlarının birleştiği temel nokta; *Türk Düşüncesi* dergisine göre toplumsal kalkınmadır. Aslen 19. yüzyılın başından itibaren Türk entelektüel, siyasi ve hatta sosyal hayatının temel gündem maddeleri arasında yer alan toplumsal kalkınmanın ne şekilde gerçekleştirilebileceği sorusuna dergi, konuyu farklı boyutlarıyla ele alan çok sayıda yazı ile cevap bulmaya çalışmıştır. Bu yazıların önemli bir bölümü, toplumsal kalkınmanın gerekçelerini ele alarak kavramın teorik çerçevesine dair ipuçları sağlamaktadır. Dergide toplumsal kalkınma kavramına yönelik üç temel sorun alanının altı çizilmektedir.

Bunlardan birincisi; Tanzimat Dönemi'nden itibaren Batılılaşma çabası ile toplumsal kalkınmanın sağlanması için yanlış birtakım girişimlerde bulunmuş olmasıdır. Avrupa'daki sosyal ve teknik gelişmelerin bire bir tekrarlanmasıyla yetinilmesi bu duruma güzel bir örnektir. Avrupa'nın örnek alınması yerinde bir girişimse de kültürel unsurlar esas alınmadan kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi mümkün olmayacaktır. Bu nedenle de Türk toplumunun kalkınabilmesi için Türk millî kültürünün kendi geleneklerinden hareketle Batıyı anlamlandırması gereklidir. Nitekim Safa'nın⁵⁶ işaret ettiği üzere teknik ve bilim alanında gerçekleşen gelişme beraberinde manevi ve ahlaki gelişmeyi getirmemiş; Türk kültüründen beslenmediği için gün geçtikçe artan ahlaki yozlaşmanın yaygınlaşmasına engel olunamamıştır.

İkinci sorun alanı; Safa'nın ısrarla vurguladığı⁵⁷ Avrupa'daki gelişmenin statik bir yapı olarak kabul edilmesinin onu tam olarak anlayamamakla neticelenmesidir. Avrupa sürekli gelişmekte ve yenilenmektedir; bu nedenle belirli bir dönemde ortaya çıkmış gelişmeleri esas olarak kabul ederek Batılılaşma algısını onun üzerine kurmak yanıltıcı olacaktır.

Üçüncü ve konumuzla doğrudan ilişkili sorun alanı ise kalkınmanın teknik düzey ile sınırlı tutulmasıdır. Kalkınma sadece teknikleşme olarak anlaşıldığı takdirde kopyalamanın ötesine geçemeyecek ve bu şekilde uzun vadeli sonuçlara ulaşmak mümkün olmayacaktır.⁵⁸ Gerçek anlamda

⁵⁶ Peyami Safa, "Batıyı Niçin Yanlış Anlıyoruz?", *Türk Düşüncesi* 10/53 (1959), 1-2.

⁵⁷ Peyami Safa, "Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti", *Türk Düşüncesi* 1/1 (1953), 4.

⁵⁸ Baltacıoğlu, "Türkiye Başka Türü Kalkınmaz", 5.

kalkınma hedefini gerçekleştirebilmek için toplum düzeyine inmek gereklidir. Bu da ancak bir önceki bölümde üzerinde durulan din, dil ve sanat kurumlarının bir bütün olarak ele alınarak kalkındırılması ile mümkündür. Baltacıoğlu'nun yazılarında "Din, dil, san'at kalkınması olmadıkça, toplum kalkınması olamaz. Tarih de bu doğruyu yalanlayamaz. Reforma'yı bir düşünün." ⁵⁹ şeklinde özetlediği bu ilişkiyi, Türk kalkınmasının tarihî analizi ve toplumsal kalkınmanın ne şekilde gerçekleştirilebileceği ile ilişkili iki başlık altında incelemektedir.

Baltacıoğlu yazılarında⁶⁰ Türk devrim tarihini Türk kalkınma tarihi bağlamında ele almaktadır. Baltacıoğlu'na göre kalkınma konusunda ne Tanzimat ne de Meşrutiyet Dönemi'nde somut bir adım atılmıştır. Atatürk devrinde ise dil konusunda önemli girişimlerde bulunulmuş; dil teorisi ortaya konulmuş, Türk Dil Kurumu açılmıştır. Din ve sanat alanı geri planda kalmıştır. Bu ikisinden en önemlisi olan din alanında ise halkı yaygınlaşmış taassuptan kurtarmak, dini politikanın oyuncağı olmaktan çıkarmak ve bir vicdan işi haline dönüştürmek vb. sebepler doğrultusunda birtakım girişimlerde bulunulmuş; ancak halkın tepkisine yönelik bir çekingenlik oluşmuştur. Dolayısıyla bu dönemde yapılan Hilafetin Kaldırılması, Medreselerin Kapatılması, Darülfünun çerçevesinde İlahiyat Fakültesinin açılması, Diyanet İşleri Başkanlığının kurulması gibi adımlar önemli gelişmelerdir. Ancak zaman içerisinde İlahiyat Fakültesinin kapanması, okullardan din derslerinin kaldırılması, Diyanet İşleri Başkanlığının kurumsal rolünün ise cami içi din hizmetleriyle sınırlı kalması nedeniyle kalkınma çabası da yarıda kalmıştır. Baltacıoğlu, bu noktada, kalkınmanın önündeki en önemli engellerden bir tanesi olarak gördüğü 'softalık' kavramını işe koşmaktadır.⁶¹ Böylelikle dini bir taraftan reformun asıl hedefi olmaktan çıkarmakta ve din ile kalkınma arasında irtibatı sağlayacak bir ara mekanizma oluşturmaktadır.

Toplumsal kalkınmanın ne şekilde gerçekleştirilebileceği konusuna yönelik ise Baltacıoğlu'nun Batı'daki Reform hareketini ön plana çıkarması ilgi çekici diğer husustur. Reform'un din, dil ve sanat arasındaki bağı kurarak Avrupa'da ulus kimliğinin oluşmasında temel etken haline geldiğini savunan Baltacıoğlu,⁶² Luther'in İncil'i ana dile çevirmesiyle İncil'in

⁵⁹ Baltacıoğlu, "Din Nasıl Bir Gerçektir?", 164.

⁶⁰ Baltacıoğlu, "Türkiye Başka Türü Kalkınamaz", 4-5; Baltacıoğlu, "Aydınlık! Din Gerçeğini Ne Zaman Göreceksiniz?", 258-259.

⁶¹ Baltacıoğlu, "Aydınlık! Din Gerçeğini Ne Zaman Göreceksiniz?", 259.

⁶² Baltacıoğlu, "İnsan Kişiliğini Yaratan Dil", 98; Baltacıoğlu, "Aydınlık! Din Gerçeğini Ne Zaman Göreceksiniz?", 260; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Türkiye Dinle Kalkınacaktır",

edebiyata nüfuz ettiğini ve böylelikle ulusal edebiyatın doğumuna neden olduğunu; ulusal edebiyatın politikaya girmesi ile ise ulusal devletin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Burada vurgulanan kuşkusuz kutsal metnin herhangi bir dile yalın aktarımı değil inananların kutsal metnin içeriğini kavrayabilmeleri için kendi kültür ve geleneklerine ilişkin unsurları içeren ana diline yapılacak tercüme girişimidir.

Reform hareketini politik ve sosyal gerekçelerin dışında sadece din kitabının ana dile çevrilmesi bağlamında ele alması nedeniyle Baltacıoğlu,⁶³ Reform hareketinin İslam toplumuna rahatlıkla uygulanabilir bir yapı olduğu görüşündedir. Bu doğrultuda da dinî kimlik ve millet kimliği arasındaki ayrılmaz bağa vurgu yaparak ancak dinî kimliğin içselleştirilmesi ile millet kimliğinin oluşabileceğini savunmaktadır.⁶⁴ Kutsal metnin doğru bir şekilde anlaşılması ile gerçekleşebilecek bu durum, Batı dünyası için İncil'in inananların ana diline çevrilmesiyle kutsal ile halk arasındaki dil bilmemekten kaynaklı engeli ortadan kaldırmakla mümkün olmuştur. Bu mantık silsilesi neticesinde İslam dünyasında da benzer bir sürecin yaşanması, beraberinde dinî kalkınmayı getirecektir.

24 | db

Bu noktada hatırlatılması gereken önemli bir husus Baltacıoğlu'nun Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi ile Kur'an'ın sadece Türkçe kelimeler kullanılarak ifade edilmesini değil, Türklerin anlayabilecekleri bir dile çevrilmesini kastetmesidir. Ancak bu şekilde Kur'an Türkler tarafından doğru bir şekilde anlaşılacak ve Türk halkı dinin gerçeklerini kavrayabilecektir. Nihayetinde Türk halkının ulus benliğine kavuşmasıyla sonuçlanacak bu girişim, bir millet olarak kalkınmayı da beraberinde getirecektir. Bir diğer ifadeyle, Batı'da reform aracılığıyla gerçekleşen kalkınma, aynı yöntemle Türkiye'de de gerçekleşebilecektir.⁶⁵

Türk Düşüncesi 6/35 (1957), 6-7; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Kur'an'ın Ana Dilimize Çevrilmesi", *Türk Düşüncesi* 7/38 (1957), 1-2.

⁶³ Baltacıoğlu, "Aydınlar! Din Gerçeğini Ne Zaman Göreceksiniz?", 261.

⁶⁴ Baltacıoğlu, "Din Nasıl Bir Gerçektir?", 165.

⁶⁵ Baltacıoğlu, reformu sadece kutsal metnin ana dile tercümesine vurgusu bağlamında ele alıyorsa da derginin diğer yazarlarının konuya farklı noktalardan hareketle yaklaşımları anlaşılacaktır. Derginin ilerleyen yıllarda yayınlanan sayılarında İslam'da reform konusuna ilişkin bir tartışma ortamının oluştuğu görülmektedir. Dönemin ileri gelen ilim ve sanat insanlarına "İslam'da reforma ihtiyaç var mıdır?" sorusunu içeren bir anket yönlendirildiğinde verilen yanıtlar, derginin 52. ve 53. sayılarında yayımlanmıştır. Aralarında dönemin Ali Fuat Başgil, Mehmet Kaplan, Ali Nihad Tarlan, Ahmet Ateş, İsmail Hami Danişmend, Mümtaz Turhan vb. önemli şahsiyetlerinin bulunduğu yazarlardan reform konusuna yönelik çok sayıda farklı görüş ortaya çıkmıştır. İslam'ın tüm zamanları kuşatıcı olarak kabul edilmesi gerektiğinden hareketle reform kavramına ihtiyatlı yaklaşanlardan Kur'an'ın dönemin Arap dünyasındaki şartlar göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapanlara kadar geniş bir fikir yelpazesine sahip olan bu ya-

Toplumsal Kalkınma Amaçlı Yüksek Din Öğretimi

Çok partili hayata geçiş ile birlikte Türkiye'nin din alanında çok sayıda gelişmeye sahne olduğundan önceki bölümlerde kısaca bahsedilmişti. Bu dönemde radyolarda Kur'an okutulmaya başlanması, din derslerinin okul programlarına eklenmesi vb. konuların yanı sıra 1933'te Üniversite Reformu ile birlikte kapatılan İlahiyat Fakültesinin tekrar açılması da gündemin önemli başlıkları arasında yer almıştır.⁶⁶ İlgili dönemde din alanına dair yapılan ve/veya yapılması planlanan tasarrufların dinin toplumsal hayattaki fonksiyonlarına ilişkin kaygıları içeren geniş bir kapsama ulaştığının da bir göstergesi kabul edilebilecek bu anlam genişlemesi, toplumda sağlıklı bir din anlayışı geliştirilmesi amacının yükseköğretim düzeyinde de ele alınmaya başlaması anlamına gelecektir.

Türk Düşüncesi dergisi yakından incelendiğinde konuya dair farklı bakış açılarının ortaya koyulduğu anlaşılmaktadır. Bunlara ilişkin bir örnek Kafesoğlu'nun⁶⁷ Türk kültür hayatı ve yaşantı biçimine uygun bir İslam algısı ortaya koyma amacının esas alınması gerektiğini savunarak Ezher Medresesini ideal ilim ve ahlak müessesesi olarak sunan kesimi eleştiren yazısıdır. Ayrıca Tanzimat modernleşmesinin önemli sacayaklarından bir tanesi olan eğitim alanındaki ıslah faaliyetlerinin önemli bir bölümünü oluşturan Batılı tedaris usulünü benimseyen okulların yaygınlaştırılmasını yerinde bir adım olarak nitelendiren ve medreselerin toplumsal dönüşüm ile dönemin gereksinimlerine ayak uyduramayacak yapılar haline dönüştüğünü savunan metinler,⁶⁸ dergide din öğretimi odaklı olması nedeniyle medreseler ile en azından içerik itibarıyla benzerlik gösteren İlahiyat Fakültelerine, klasik dönem eğitim anlayışından büyük oranda farklılaşmış bir anlam yüklendiğine işaret etmektedir. Tüm bu metinler bir bütün olarak değerlendirildiğinde ve derginin Batılılaşmanın Türk gelenekleri üzerinden düşünülmesi gerektiğini savunan politikasıyla birleştirildiğinde; dergide Batılı tedaris usulünü benimseyen ancak Türk toplumunun ihtiyaçlarına karşılık vermesi beklenen bir İlahiyat Fakültesi algısının ön plana çıktığı görülmektedir.

zıların ilerleyen yıllarda detaylı incelemelere konu edilmesi, alanyazına önemli katkı sağlayacaktır.

⁶⁶ Krş. Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslâm'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, 56-74.

⁶⁷ İbrahim Kafesoğlu, "Türkiye ve Cami'ül-Ezher Medresesi", *Türk Düşüncesi* 1/5 (1954), 377-378.

⁶⁸ Örn. Agâh Sırrı Levend, "Edebiyatta İrtica Olur mu?", *Türk Düşüncesi* 1/6 (1954), 411-414; Necmettin Özdarendeli, "Okullarımızın Durumu", *Türk Düşüncesi* 3/13 (1954), 37-41; İzzettin Mete, "Kültür Savaşı Tarihinde Sakaryalara ve 30 Ağustoslara Doğru II", *Türk Düşüncesi* 4/23 (1955), 268-278.

Ulus devletlerinin ortaya çıkışı, pozitvizmin yaygınlaşması vb. çok sayıda faktör, 19. yüzyılın sonlarından itibaren aslen tüm dünyada din eğitime ilişkin bir anlayış dönüşümünün yaşanmasına sebep olmuştur.⁶⁹ Eğitim, dinî otoritelerin faaliyet alanları dışında yer bulmuş; Devlet, vatandaşa ulaşabilmede fonksiyonel bir araç olarak gördüğü okul kurumunu yaygınlaştırarak eğitim alanının yeni hâkimi haline gelmiştir. Pozitivizmin yaygınlaşması ise dini disiplinlerin metodolojik dönüşümünün sinyallerini vermiştir. Bu iki husus, dönemin siyasi ve ekonomik diğer faktörleriyle birleştiğinde Devlet tarafından din alanına yönelik açılan yükseköğretim kurumlarında dini, bir kültür unsuru ve/veya bir olgu olarak kabul eden yaklaşımların yer almaya başlaması anlamına gelmiştir. Dünyada din bilimleri fakültelerinin kurulmasıyla karşılık bulan bu dönüşüm,⁷⁰ Türkiye’de ise İlahiyat Fakültesinin içerik ve formatının şekillenmesi hususunda uzun vadeli bir tartışmanın oluşmasına yol açmıştır. 1950’lere gelindiğinde halen önemini koruyan bu tartışma, *Türk Düşüncesi* dergisinde özellikle Baltacıoğlu tarafından yüksek din öğretimine ilişkin yayınlanan metinlerin de merkezinde yer almıştır.

26 | db

Yazılarında İlahiyat Fakültesini iki farklı açıdan ele alan Baltacıoğlu, bir taraftan fakültenin amaç ve görevleri üzerinde durarak İlahiyat Fakültesi tasavvurunu ortaya koymakta; diğer taraftan henüz açılmış bulunan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine ilişkin eleştirilerini dile getirmekten geri durmamaktadır. Baltacıoğlu’nun⁷¹ İlahiyat Fakültesine yönelik görüşleri, üniversiteye yüklediği anlamla büyük oranda paralellik içermektedir. Bu bağlamda, eğitim kurumlarının fiziki şartları ve yapısal özelliklerinden önce kurulma ideallerinin netleştirilmesi gerektiğini savunmakta; üniversitenin akamete uğramasının temel nedenini ise kurumda sürdürülen faaliyetlerin bir ülkü doğrultusunda gerçekleştirilmemesiyle ilişkilendirmektedir. Oysaki üniversitelerin temelde üç amacı bulunmaktadır. Bunlar; bilim yapmak, bilim yapmayı üniversitelilere öğretmek ve bilimi halka yaymaktır.

Baltacıoğlu, üniversitenin bilgi üretim sürecinde etkin rolünü ön plana çıkardığı bu anlayışını pekiştirmek amacıyla ikinci sırada yer verdiği pedagojik amaçlara işaret etmektedir.⁷² Onun görüşüne göre, kişileri

⁶⁹ Liam Gearon, “The Paradigms of Contemporary Religious Education”, *Journal for the Study of Religion* 27/1 (2014), 61 vd.

⁷⁰ Walter H. Capps, *Religious Studies: The Making of a Discipline* (Minneapolis: Fortress Press, 1995), 337 vd.

⁷¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Üniversite Düğümü Artık Çözülmalıdır”, *Türk Düşüncesi* 4/21 (1955), 131.

⁷² Baltacıoğlu, “Üniversite Düğümü Artık Çözülmelidir”, 133-134.

bilim adamı yapan ancak kendi dehaları olabileceği için üniversite, bilim adamı adayları yetiştirebilecek bir kurumdur. Dolayısıyla üniversite öğrencilerine bilim yolunda ilerleyebilmeleri için gerekli metodolojiyi sağlamalıdır. Günümüzde ise üniversite, bu asli görevlerini ihmal ederek hekim, avukat ve öğretmen gibi fen adamlarını yani kaliteli insan gücünü yetiştirmeye yoğunlaşmıştır. Üniversitenin edebiyat, ilahiyat, tıp ve fen fakültelerinden oluşur şekilde tasarlanmasının ardında da bu pratik kaygı yatmaktadır. Bu durum, bilim üretim görevini arka plana itmesi ve bir yüksekokul haline dönüşmesine neden olmuştur. Oysa Baltacıoğlu'nun bu yaklaşımı uyarınca İlahiyat Fakültesi, dini bilginin üretilmesi ve topluma yaygınlaştırılmasında, böylelikle toplumsal kalkınmanın sağlanmasında kilit rol üstlenen bir kurum olmalıdır.

Baltacıoğlu bu görüşünü, İlahiyat Fakültesinin Türkiye'deki geçmişine yönelik sunduğu değerlendirmelerle temellendirmektedir. Fakültenin gelişimini üç aşamada ele alan Baltacıoğlu, bu aşamaları; (1) Darülfünun-i Osmani İlahiyat Şubesi, (2) İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi, (3) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi şeklinde sıralamaktadır.⁷³ Baltacıoğlu'nun üç farklı türde İlahiyat Fakültesi kurulabileceği görüşüyle ilişkilendirdiği bu tasnifte birinci türdeki İlahiyat Fakültesi, din yüksekokulu şeklinde açılan yüksek medrese karakterine sahiptir. Bu tip bir fakültenin amacı, inancı benimseterek güçlendirmektir. II. Abdülhamit döneminde kurulan İlahiyat Şubesi, bu fakülte türüne bir örnektir.

İkinci türdeki İlahiyat Fakültesi ise Edebiyat Fakültesinin bir parçası konumundadır. Bu fakültenin amacı, tüm dinlere objektif olarak yaklaşarak onları sosyoloji ve psikolojinin metotları doğrultusunda incelemektir. Üniversiteyi oluşturan fakülteler arasında metodolojik anlamda bir farklılaşma bulunduğundan yola çıkan Baltacıoğlu,⁷⁴ tabii ilimler ve bu ilimlerin metodolojisi üzerine kurulu olan sosyoloji bilimlerini okutan fakültelerin görevlerinin dışı alemler nesnel ve objektif bir şekilde incelemek olduğundan dolayı değer yargısı yerine gerçek yargısına ulaşma çabası olduğunu vurgulamaktadır. İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi ile Baltacıoğlu'nun "henüz kendini bulamamış"⁷⁵ bir fakülte olarak tanımladığı Ankara Üniversitesinde açılan İlahiyat Fakültesi bu tipteki ilahiyat fakültelerine örnektir. Bu nedenle din sosyologları ve psikologları yetiştirmeyi

⁷³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Bir Türk, İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum", *Türk Düşüncesi* 3/18 (1955), 387-388; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Türkiye Dinle Nasıl Kalkınacak?", *Türk Düşüncesi* 7/37 (1957), 5-6.

⁷⁴ Baltacıoğlu, "Bir Türk, İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum", 387.

⁷⁵ Baltacıoğlu, "Bir Türk, İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum", 388.

hedefleyen bu fakültenin içerisinde din kültürü ile ilgisi olmayan akademisyenlerin bulunması da doğal karşılanmalıdır.

Baltacıoğlu'na göre⁷⁶ Türkiye'de açılmasına ihtiyaç duyulan İlahiyat Fakültesi, üçüncü kategori olarak saydığı İslam İlahiyat Fakültesi formatında olmalıdır. Nitekim birinci tipteki İlahiyat Fakültesinin görevi aslen İmam-Hatip okulları tarafından; ikinci türdeki ise Edebiyat Fakültesi tarafından yerine getirilmektedir. Baltacıoğlu, nüfusunun büyük bölümünü Müslümanların oluşturduğu Türkiye'de neden bir İslam İlahiyatı Fakültesine ihtiyaç bulunduğunu açıklarken aslında bu kurumun amaçları ile ilgili değerlendirmelerini üç temayı ön plana çıkararak ortaya koymaktadır. Toplumsal kalkınma çatısında birleşen bu temaları; doğru dinî bilginin üretilmesi, toplumun aydınlatılması ve Kur'an'ın Türkçeye çevirisi şeklinde tanımlamak mümkündür.

Doğru Dinî Bilginin Üretilmesi: Baltacıoğlu, Türkiye'de dine karşı olumlu yönelişin giderek arttığını ancak bununla beraber din konusundaki bilgisizliğin de benzer bir artışa sahne olduğunu savunmakta; Kur'an'ı tam olarak anlayamamaktan ve dil bilgisine hâkim olmamaktan kaynaklı olarak gördüğü bu bilgisizliği tanımlamak için ise softalık kavramını kullanmaktadır.⁷⁷ Softalığın ortadan kaldırılabilmesi için ise, üniversitenin amaçları arasında saydığı bilimi halka yaymak başlığıyla ilişkili bir şekilde, İlahiyat Fakültesinin doğru dinî bilginin üretimine katkıda bulunması gerekmektedir.

Baltacıoğlu'nun⁷⁸ *Türk Düşüncesi* dergisinde din konusunda kaleme aldığı ilk yazılarından itibaren yoğun bir şekilde vurguladığı softalık kavramı,⁷⁹ bir taraftan İlahiyat Fakültesinin üstlenmesi gerektiğini düşündüğü görevlerin başında gelen Kur'an'ın ana dile çevrilmesi konusunun meşruiyetini sağlarken fakültenin toplumsal kalkınmadaki rolünü tanımlamada da elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Nitekim Baltacıoğlu,⁸⁰ İlahiyat Fakültesinin açılmasına dair yapılan TBMM tartışmalarını değerlendirirken dönemin din alanı ile ilgili girişimlerini desteklediğini ifade

⁷⁶ Baltacıoğlu, "Bir Türk, İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum", 388.

⁷⁷ Krş. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Din Softaları, Bilim Softaları", *Türk Düşüncesi* 1/1 (1953), 17-18; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Softa ve Mürteci", *Türk Düşüncesi* 10/56 (1959), 12-16.

⁷⁸ Baltacıoğlu, "Din Softaları, Bilim Softaları", 17-18.

⁷⁹ Softalık ve irtica kavramları arasında bir ayrım yapan Baltacıoğlu; softalığı kazanç uğruna din konusunda yanıltma ile eşdeğer görürken irticayı cahillikle de ilişkili bir bilgisizlik durumu olarak değerlendirmektedir. Baltacıoğlu, "Din Yaşayışı Üzerine Düşünceler", 354.

⁸⁰ Baltacıoğlu, "Türkiye Dinle Nasıl Kalkınacak?", 1.

etmekle beraber; ortaokullara din dersinin konulması, Diyanet İşleri Başkanlığının bütçesinin artırılması vb. hususların din konusunda yaşanan buhranı ortadan kaldırmada yeterli olmayacağı kanaatinde olduğunu vurgulamaktadır. Söz konusu buhranı giderebilmek için 1956 yılında TBMM’de Diyanet İşleri Başkanlığının bütçesi tartışılırken Osman Turan’ın “yıktığımız medreseler yerine mektepler açmalıyız ve İlahiyat Fakültesi’nin, imam ve hatip okullarının seviyesini yükseltmeliyiz” ifadelerine atıfta bulunarak Türk toplumunun İslam konusunda doğru bilgiye erişebilmesi için İslam ilahiyat fakültesinin mevcudiyetini bir zorunluluk olarak tanımlamaktadır.⁸¹

Toplumun Aydınlatılması: Baltacıoğlu’nun *Türk Düşüncesi* dergisindeki yayımlanan metinlerinde konuya ilişkin ön plana çıkan ikinci tema, toplumun aydınlatılmasıdır. Baltacıoğlu, yukarıda ifade edildiği üzere fakültenin faaliyet alanını dinî bilgi üretimi üzerinden tanımlamaktadır. Bu noktadan hareketle İlahiyat Fakültesini, bilgi üretimini temel amaç olarak kabul eden üniversitenin İslam dininin doğru bir şekilde anlaşılması ve bir sonraki aşamada bu bilgiyi yaygınlaştırma amacına hizmet eden bir fakülte olarak görmektedir. Baltacıoğlu, İlahiyat Fakültesinin bu amacının yerine getirilmesinde beş basamaklı bir hareket planının takip edilmesini teklif etmektedir:⁸²

1. Ana dili geleneklerine uygun ve doğru olarak Kur’an’ı çevirmek
2. Kur’an’da zamanla değişenlerle değişmeyenleri ayırt etmek
3. Kur’an’da aynı konuda olan ayetleri bir araya toplamak
4. Kur’an’ın felsefesini yapmak
5. Din bilginlerini yetiştirmek

Baltacıoğlu’nun İlahiyat Fakültesinin bu hareket planı doğrultusunda yürütmesi beklenen faaliyetlerinin odak noktasında Kur’an’ın tercümesi bulunmaktadır.

Kur’an’ın Türkçeye Çevirisi: Türk toplumunun aydınlatılmasıyla yakından ilişkili olarak ele alınan Kur’an’ın Türkçeye çevirisi konusu, Baltacıoğlu’nun metinlerinde ön plana çıkan üçüncü temayı oluşturmaktadır. Baltacıoğlu’na göre⁸³ Avrupa örneğinde olduğu gibi milletçe kalkınmayı gerçekleştirebilmek için gereken şartlar arasında sayılan dinî kalkınmayı

⁸¹ Baltacıoğlu, “Bir Türk, İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum”, 388.

⁸² Baltacıoğlu, “Türkiye Dinle Nasıl Kalkınacak?”, 6.

⁸³ Baltacıoğlu, “Türkiye Dinle Kalkınacaktır”, 6.

sağlamak amacıyla kutsal metnin ana dile çevrilmesi ile işe başlamak gereklidir. Kur'an'ın Türkçeye tercümesi konusuna çok sayıda metinde temas eden ve 1957 yılında kendi Türkçe Kur'an tercümesini yayımlayan Baltacıoğlu'nun özellikle altını çizdiği husus, yapılacak çevirinin sadece Kur'an'daki lafızların Türkçe karşılıkları ile yetinilmemesi ve halkın anlayabileceği bir dilde tercümenin gerçekleştirilmesidir.⁸⁴

Baltacıoğlu, açılması gereken ilahiyat fakültesinin amaç ve eğitim içeriği ile ilgili değerlendirmede bulunurken mevcut Ankara Üniversitesi ile ilgili eleştirilerini serdetmekten de geri durmamaktadır. Yöneltiği eleştirilerin bir kısmı doğrudan Ankara İlahiyat Fakültesine münhasır hususlara işaret ederken bir kısmında da bu fakülteden hareketle 1924 sonrası açılmış bütün yüksek din öğretimi kurumlarını hedef almaktadır. Nitekim bu ikinci tür eleştirilerinin başında da fakültenin açılış ve kapanışında politik iradenin baskın rol üstlendiğine yönelik inancı gelmektedir.⁸⁵ Diğer bir husus ise ilahiyat fakültelerinin toplumu din alanında aydınlatması gerekirken mevcut fakültenin arzu edilenin aksine faaliyet göstermesidir.

30 | db

Baltacıoğlu'nun Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine yönelik yönlendirdiği eleştirileri üç temel başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki; fakültenin henüz kurulma aşamasında kendisinin de katıldığı TBMM'de yapılan tartışmalarda toplumun din konusunda aydınlatıcı rol üstlenecek bir İslam İlahiyatı Fakültesine ihtiyacı olduğu kabul edilmişse de fakültenin din bilimlerinin ağırlıklı bir yüksek din öğretimi kurumu şeklinde kurulmasıdır.⁸⁶ Devlet adamlarının zihninde kurumun amaç ve görevlerine yönelik bir netlik bulunmadığı gibi fakültede görev yapan akademisyenlerin zihinlerinde de çalıştıkları kurumun Türkiye'deki ve dünyadaki diğer ilahiyat fakülteleri arasındaki konumuna dair bir karmaşa bulunmaktadır. Bu durum aslen Baltacıoğlu'nun din alanıyla ilgili Kur'an'ın çevirisinden Diyanet İşleri Başkanlığının fonksiyonlarına dinî kişiliğin oluşumundan din derslerine kadar pek çok alanda etkisini gösterdiğini savunduğu muğlaklığın bir uzantısıdır. Yüksek din öğretimi sevi-

⁸⁴ Kur'an'ın tercümesi konusu *Türk Düşüncesi* dergisi yazarları arasında bir tartışma konusu haline dönüşmüştür. Özellikle Baltacıoğlu'nun Kur'an'da geçen bazı kavram ve istihlamlara yönelik yaptığı yorumlar, derginin diğer yazarları tarafından da detaylı bir şekilde ele alınmış; yeri geldikçe de sert eleştirilere maruz kalmıştır. Örn. İbnüttayyar Semahaddin Cem, "Kur'an'ın Tam Tercümesi Meselesi", *Türk Düşüncesi* 5/29 (1956), 265-266; Tarık Raşid Carım, "Kuran'ın Türkçe Tercümesi", *Türk Düşüncesi* 8-9/44 (1957), 10-12.

⁸⁵ Baltacıoğlu, "Bir Türk, İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum", 388.

⁸⁶ Baltacıoğlu, "Bir Türk, İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum", 388.

yesinde görev yapan ilim adamlarının zihninde fakültenin amaç ve görevlerine ilişkin net bir algı bulunmaması ise din alanında en üst düzey gayretler arasında sayılabilecek dinî bilginin üretim sürecine doğrudan etki yapacağı için ayrıca önem arz etmektedir. Nitekim bu durum, fakültenin ders programına da yansımıştır.

Baltacıoğlu, ikinci eleştiri alanı olan fakültede verilen derslere ilişkin görüşünü aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

“Bu derslerin adlarından, sayılarından anlaşıldığına göre, bu fakülte bir ilahiyat fakültesinden çok bir edebiyat, felsefe fakültesidir. Gerçekten şaşılacak şey: Bu fakültenin on yedi dersinden yalnız üç tanesi din dersidir, geriye kalan on dört tanesi dil, tarih, sosyoloji dersidir. Bu fakültenin ders programlarını yapanlar din kültürünü müsbet bilgilerin ve bilimlerin bir karması mı sandılar?”⁸⁷

Üçüncü olarak; Fakültede verilen derslerin büyük oranda din bilimleri –Baltacıoğlu’nun tabiriyle sosyoloji derslerinden–⁸⁸ oluşmasının bir neticesi olarak fakülte, asli işi olan “toplumu aydınlatma” görevini yerine getirememiştir. Baltacıoğlu’nun bu görüşünü temellendirmek için verdiği örneklerden ilki, Fakültenin Alevilik konusunda yeterince faaliyet göstermemesidir.⁸⁹ Türk toplumunu sadece ırk ve kan birliği olarak anlayan ve bu nedenle de Alevilere saldıran gruplara karşı faaliyette bulunmadığını savunduğu İlahiyat Fakültesi toplumu aydınlatmada başarısız olmuştur.

Baltacıoğlu’nun çeşitli vesilelerle özellikle altını çizdiği ve toplumun aydınlatılması için temel şart saydığı Kur’an’ın tercümesi görevi de aslen İlahiyat Fakültesine aittir. Özel ilişkileri aracılığıyla fakülteye böyle bir teklifte bulunduğunu; ancak teklifinin kabul görmediğini belirten Baltacıoğlu, “Kur’an’da sık sık geçen «tenzil» kelimesini indirmek diye, «meşarip»... kelimesini «içecek», diye «millet» kelimesini yine «millet (nation) diye, «fitne» kelimesini de yine «fitne diye mi düzelterekti? Yoksa, Ankara radyosundaki vâizlerden birinin dediği gibi, «Kur’an Arapça değildir, rabcadır, tercüme edilemez» mi diyecekti?”⁹⁰ ifadeleriyle eleştirilerini şiddetlendirmekte ve tercüme için fakülte içerisinde bir komisyon kurulmuş olsa da bu kurumun ihtiyaç duyulan tercüme görevini meydana getirmede yetersiz kalacağını savunmaktadır.

⁸⁷ Baltacıoğlu, “Türkiye Dinle Nasıl Kalkınacak?”, 6.

⁸⁸ Baltacıoğlu, “Türkiye Dinle Nasıl Kalkınacak?”, 6.

⁸⁹ Baltacıoğlu, “Bir Türk, İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum”, 389.

⁹⁰ Baltacıoğlu, “Kur’an’ın Ana Dilimize Çevrilmesi”, 8-9.

Sonuç

Yüksek din öğretimi çok partili döneme geçiş hazırlıklarının hız kazandığı 1940'ların ikinci yarısından itibaren hararetli tartışmalara konu olmuştur. 1933'te Üniversite Reformuyla kapatılan Darülfünun İlahiyat Fakültesinin ardından 1949'da Ankara Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesinin açılması bu tartışmaların bir neticesidir. Dönemde din eğitimi politikalarına yönelik değişimin bir uzantısı olan bu durum, yüksek din öğretimine yeni amaçların da atfedilmesini beraberinde getirmiştir.

Makale çerçevesinde *Türk Düşüncesi* dergisinde yüksek din öğretiminin amaçlarına yönelik yayımlanan metinler üzerine yapılan tematik analiz, konunun dergide Türk toplumunu oluşturan kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilebilecek toplumsal kalkınma ile yakından ilişkili bir şekilde ele alındığını göstermiştir. Bir diğer ifade ile dergi yazarları, Türk toplumunun kalkınmasının hangi şekilde gerçekleştirilebileceği sorusuna yanıt bulma gayreti ekseninde konuya yaklaşmışlardır. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk Darülfünun emini görevini yapmış ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin açılmasına yönelik TBMM tartışmalarında ilgili komisyon üyesi olarak etkin rol üstlenmiş olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise konuyu derinlemesine ele alan başlıca yazar olmuştur.

Baltacıoğlu *Türk Düşüncesi* dergisinde yayımladığı metinlerde Türk toplumunun kalkınabilmesi için bir İslam İlahiyat Fakültesine ihtiyaç olduğunu özellikle vurgulamış; Ankara'da yeniden açılan İlahiyat Fakültesini de bir Sosyoloji Fakültesi olmakla eleştirmiştir. Baltacıoğlu'nun yüksek din öğretiminin amaçlarına yönelik tanımlamalarında üç tema ön plana çıkmaktadır. Bunlar; doğru dini bilginin üretilmesi, toplumun aydınlatılması ve Kur'an'ın Türkçeye çevirilmesi. Yüksek din öğretiminin amaçları olarak kabul edilebilecek bu üç temayı tanımlarken Baltacıoğlu, Batı'da başarıyla neticelenen Reform hareketini örnek göstermektedir. Reform hareketinde olduğu gibi kutsal metnin ana dile tercüme edilmesi Türk toplumu için de uluslaşmayı sağlayacaktır. Kur'an'ın halkın kullandığı Türkçeye çevirisinin yapılmasıyla, din kimliği Türk toplumuna benimsetilebilecek ve böylelikle toplumsal kalkınma gerçekleştirilebilecektir. Baltacıoğlu'nun görüşüne göre söz konusu amaçlar, mevcut Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından yerine getirilememektedir. Bu durumun başlıca nedeni, fakültenin dini bir sosyolojik unsur olarak nitelendirilmesi, diğer bir ifadeyle bir Sosyoloji Fakültesi mahiyetinde olmasıdır. Bu nedenle Türk toplumunun kalkınmasını gerçekleştirecek sağlıklı bir din anlayışını yerleştirmede aktif rol üstlenecek bir İslam İlahiyatı Fakültesine olan gereksinim henüz karşılanabilmiş değildir.

Baltacıoğlu'nun savunduğu ve *Türk Düşüncesi* dergisi yazarları tarafından kabul gören bu yaklaşım, Reform hareketinin Türk toplumuna uygulanabilirliği noktasında önemli eleştirileri yanıtlamada eksik kalmaktadır. Bununla beraber, Baltacıoğlu'nun toplumsal kalkınma odaklı görüşleri, insan kaynağı yetiştirme odaklı yüksek din öğretimi anlayışındaki dönüşümün belirginleştiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, özellikle erken çok partili dönemin yüksek din öğretiminin hedefleri konusundaki tartışmalarını alanyazına kazandırması açısından önemli bir adım teşkil etmektedir. Demokratikleşme sürecinde önemli adımlar atılmış olan günümüz açısından yüksek din öğretiminin toplumsal hedeflerini yeniden sorgulayabilmek için ise ilgi çekici bir örnek oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksel, Malik. "Suretten Resme". *Türk Düşüncesi* 5/28 (1956), 204-206.
- Akyürek, Süleyman (ed.). *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır?: Sorunlar ve Çözümleri*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.
- Atalay, Besim. "Türk Dilini Bozuyorlar". *Türk Düşüncesi* 7/37 (1957), 8-9.
- Aydın, Muhammed Şevki. *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2005.
- Aydın, Muhammed Şevki. "İlahiyat Lisans Programlarının Amaç Sorunu". *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu Bildiriler - Müzakereler*. 19-25. Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004.
- Ayhan, Halis. *Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: DEM, 3. Basım, 2004.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. *Hayatım*. İstanbul: Dünya Yayınları, 1. Basım.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "Aydınlar! Din Gerçeğini Ne Zaman Göreceksiniz?" *Türk Düşüncesi* 4/23 (1955), 257-261.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "Bir Türk, İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum". *Türk Düşüncesi* 3/18 (1955), 386-389.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "Din Nasıl Bir Gerçektir?" *Türk Düşüncesi* 3/15 (1955), 162-166.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "Din Softaları, Bilim Softaları". *Türk Düşüncesi* 1/1 (1953), 17-18.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "Din Yaşayışı Üzerine Düşünceler". *Türk Düşüncesi* 1/5 (1954), 353-357.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "İnsan Kişiliğini Yaratan Dil". *Türk Düşüncesi* 2/8 (1954), 96-98.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "Kur'an'ın Ana Dilimize Çevrilmesi". *Türk Düşüncesi* 7/38 (1957), 2-9.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "Milliyet Nedir, Ne Değildir?" *Türk Düşüncesi* 2/12 (1954), 401-404.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "Softa ve Mürteci". *Türk Düşüncesi* 10/56 (1959), 12-16.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "Türk Sanat Yazıları". *Türk Düşüncesi* 3/16 (1955), 243-245.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "Türkiye Başka Türü Kalkınamaz". *Türk Düşüncesi* 4/19 (1955), 2-6.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "Türkiye Dinle Kalkınacaktır". *Türk Düşüncesi* 6/35 (1957), 1-8.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "Türkiye Dinle Nasıl Kalkınacak?" *Türk Düşüncesi* 7/37 (1957), 1-7.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. "Üniversite Düşümü Artık Çözülmelidir". *Türk Düşüncesi* 4/21 (1955), 131-137.
- Boyatzis, Richard E. *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1998.
- Braun, Virginia - Clarke, Victoria. "Using Thematic Analysis in Psychology". *Qualitative Research in Psychology* 3/2 (2006), 77-101.

- Buluç, Bekir. "Eğitimin Amaç ve İşlevleri". *Eğitim Bilimine Giriş*. ed. Emin Karip. 21-53. Ankara: Pegem A. Yayıncılık, 2007.
- Bulut, Semih. *Türk Düşüncesi Dergisinin Türk Fikir Hayatına Katkıları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Bulut, Yücel. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Pozitivizm, Terakki ve Batılılaşma Meselelerine Dair". *Sosyoloji Dergisi* 3/19 (2009), 151-166.
- Capps, Walter H. *Religious Studies: The Making of a Discipline*. Minneapolis: Fortress Press, 1995.
- Carım, Tarık Raşid. "Kuran'ın Türkçe Tercümesi". *Türk Düşüncesi* 8-9/44 (1957), 10-12.
- Cem, İbnü'ttayyar Semahaddin. "Kur'anın Tam Tercemesi Meselesi". *Türk Düşüncesi* 5/29 (1956), 265-266.
- Çelik, Abbas. *Baltacıoğlu'na Göre Din Eğitimi*. İstanbul: Aktif Yayınevi, 2004.
- Çelik, Abbas. "İsmail Hakkı Baltacıoğlu'ndan 'Eğitim'e Yaklaşımlar". *EKEV Akademi Dergisi* 3/1 (2001), 203-211.
- Çeliktaş, Hasan Sabri. *Osmanlı Yüksek Din Eğitimi Anlayışının Değişimi (XIX. ve XX. Yüzyıllarda)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- Demir, Esra. *Türk Düşüncesi Dergisinde Doğu-Batı Meselesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Dirican, Rabia. *Türk Düşüncesi Dergisi'nde Medeniyet Sorunsalı*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Dölen, Emre. *Türkiye Üniversite Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009.
- Ekren, Fatma. *Türk Düşüncesi Dergisi Üzerine Bir Araştırma*. Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Ev, Halit. *Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi Kurumları ve Öğretmen Yetiştirme*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2003.
- Furat, Ayşe Zişan. "Darülfünun'daki Yüksek Din Eğitiminin Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi". *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu*. 133-147. İstanbul, 2010.
- Gearon, Liam. "The Paradigms of Contemporary Religious Education". *Journal for the Study of Religion* 27/1 (2014), 52-81.
- Göçeri, Nebahat. "İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Halk Eğitim Anlayışı". *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2003), 39-82.
- Göçeri, Nebahat. "Toplumsal Bir Kalkınma Modeli Olarak İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Din Eğitimi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme". *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2003), 45-64.
- Güleç, Azmi. "Türklerde Bahçe Sanatı ve Şiirimize Tesiri". *Türk Düşüncesi* 2/10 (1954), 291-296.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Darülfünun: Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı*. 2 Cilt. İstanbul: IRCICA, 2010.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Darülfünun Tarihçesine Giriş (II) Üçüncü Teşebbüs: Dârülfünun-ı Sultanî". *Bellekten* 57/218 (1993), 210-239.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Darülfünun Tarihçesine Giriş, İlk İki Teşebbüs". *Bellekten* 54/210 (1990), 699-738.
- Kafesoğlu, İbrahim. "Türkiye ve Cami'ül-Ezher Medresesi". *Türk Düşüncesi* 1/5 (1954), 377-379.
- Kara, İsmail. *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Bir Mesele Olarak İslam 2*. 2 Cilt. İstanbul: Dergah, 2. Basım, 2017.
- Kaya, Mahmut. "İslam Tetkikleri Enstitüsü". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/56-57. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.
- Levend, Ağâh Sırrı. "Edebiyatıta İrtica Olur mu?" *Türk Düşüncesi* 1/6 (1954), 411-414.
- Lim, Sami. "Resim Sanatında Tecrid 'Abstraction' Kavramı". *Türk Düşüncesi* 8-9/45 (1957), 7-9.
- Merriam, Sharan B. *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. çev. Selahattin Turan. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Mert, Nuray. "Early Conservative Political Thought in Turkey: The Case of a Conservative Periodical, Turk Dushuncesi". *Change and Essence: Dialectical Relations between Change and*

- Continuity in the Turkish Intellectual Tradition*. ed. Şinasi Gündüz - Cafer S. Yaran. 87-102. Washington, D.C: Council for Research in Values and Philosophy, 2005.
- Mete, İzzettin. "Kültür Savaşı Tarihinde Sakaryalara ve 30 Ağustoslara Doğru II". *Türk Düşüncesi* 4/23 (1955), 268-278.
- Nazıroğlu, Bayramali. *Türkiye'de İlahiyat Eğitimi*. Rize: STS Yayınları, 2016.
- Özdarendeli, Necmettin. "Din Hayatımız I". *Türk Düşüncesi* 6/31 (1956), 11-13.
- Özdarendeli, Necmettin. "Okullarımızın Durumu". *Türk Düşüncesi* 3/13 (1954), 37-41.
- Parmaksızoğlu, İsmet. *Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1966.
- Safa, Peyami. "Batıyı Niçin Yanlış Anlıyoruz?" *Türk Düşüncesi* 10/53 (1959), 1-3.
- Safa, Peyami. "Nereye Gidiyoruz?" *Türk Düşüncesi* 5/27 (1956), 126-130.
- Safa, Peyami. "Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti". *Türk Düşüncesi* 1/1 (1953), 4-9.
- Safa, Peyami. "Yeni Sanatlar Üzerine Bir Konuşma". *Türk Düşüncesi* 2/10 (1954), 241-249.
- Sitembölükbaşı, Şaban. *Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1995.
- Şanver, Mehmet. *T.B.M.M. Tutanaklarına Göre Türkiye'de Din Eğitimi (1946-1957)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1990.
- TBMM. "Yüz Birinci Birleşim, 4.VI.1949 Cumartesi". *T.B.M.M. Tutanak Dergisi* 20/ (1949), 269-299.
- Tekin, Mehmet. "Türk Düşüncesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 41, 2012.
- Törenek, Mehmet. "Peyami Safa ve Türk Düşüncesi Dergisi". *Erdem* 62 (2012), 237-250.
- Türk Düşüncesi. "Program". *Türk Düşüncesi* 1/1 (1953), 1-3.
- Unan, Fahri - Yücel Hacıoğlu (ed.). *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmî Toplantısı (İzmir - 4-6 Aralık 1998) Tebliğler*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999.
- Ülken, Hilmi Ziya. "Medeniyetimizin Değerler Sistemi". *Türk Düşüncesi* 1/1 (1953), 13-16.
- Ünal, Yavuz (ed.). *Modern Dönemde İlahiyat Eğitimi Müfredatı ve Yöntem Tartışmaları (Uluslararası Katılımlı Çalıştay) 19-25 Temmuz 2010*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2011.
- Yağlı, Semra Nurdan. *Kültür Haftası ve Türk Düşüncesi Dergileri Işığında Türk Düşüncesinde Muhafazakârlık Kavramı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Yıldız, Hasan. *Osmanlı Eğitim Modernleşmesinde Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2019.
- Yılmaz, Murat. "Türk Düşüncesi Dergisi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce V: Muhafazakârlık*. ed. Ahmet Çiğdem. 216-233. İstanbul, 2003.
- Yurdakul, İlhami. *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilâtı'nda Reform, 1826-1876*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım.
- Zengin, Zeki Salih. *Medreseden Darülfünun'a Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.
- "İstanbul Darülfünunu İçin Tanzim Olunan Talimatnamenin Tasdik ve Kabulüne Dair Kararname (21 Nisan 1924)". *Düstur III. Tertip*. 5/1098-1107. Ankara, 1931.
- "Tevhid-i Tedrisat Kanunu". *Düstur III. Tertip/5* (03 Mart 1924), 322.
- Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu : Bildiriler - Müzakereler*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2004.

Pursuing the Aim of Community Development at Higher Religious Education: Links Between Society, Religion and Language in *Türk Düşüncesi* [Turkish Thought] Journal With Particular Reference to Ismail Hakki Baltacıoğlu's Writings

Ayşe Zişan FURAT*

Extended Abstract

Aims of the higher religious education has been a subject of unending discussions since the proclamation of the Turkish Republic in 1923. Political and intellectual breakthroughs of the new Republic brought along a certain expansion and diversification of these discussions. Accordingly, the first Theology Faculty (1924-1933) in the Republican period was tasked with training experts in the field of religion and religious services - an objective that underwent major changes in the course of time. Particularly, the political transition to a multi-party system and the Democrat Party's win in the elections of 1950 accelerated this process while witnessing the revival of religious education.

Calls for the need of new sets of aims for higher religious education, ranging from producing advanced level of religious knowledge to training religious teachers, were also begun to be articulated at that period. Therefore, the early multi-party period requires more detailed research in order to comprehend the challenges that today's higher religious education encounter while setting its objectives. Acknowledging the fact that periodicals are among the main sources which might offer insights into the diverse opinions of a given period, this paper aims to shed light on the transformation that higher religious education underwent during the early multi-party period by analyzing one of the thought-provoking periodicals that effectively reflected on the political and social implications of the period, *Türk Düşüncesi* [Turkish Thought] Journal.

The Journal was published in 63 issues in total during the 8 years between 1953 and 1960 under the editorship of Peyami Safa (d. 1961), a renowned intellectual and novelist. During its publishing span, it successfully observed and led the discussions by allocating special attention to the most intensely discussed topics of the period such as positivism, communism, pietism, moral corruption, etc. Moreover, it maintained its conservative approach until the end of its publication period. This approach, which can be best defined as the main determinants of the nations are their traditions, has constituted one of the features that attracted the researchers' interest in the Journal. This paper, on the other hand, focuses on the least researched aspect of the Journal by delving into the topic of the objectives of higher education referring to the results of the thematic analysis conducted on the Journal.

* Assoc. Prof., Istanbul University, Faculty of Theology, Department of Religious Education, İstanbul, Turkey, zisanf@istanbul.edu.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0003-2263-9780>

The research disclosed the fact that the topic of higher religious education was associated with two interrelated questions in the Journal: what should be the features of the main societal institutions and in which ways community development can be effectively achieved. Among the authors of the journal, Ismail Hakki Baltacıoğlu (d. 1978) deserves a particular place since he played an active role in the Parliamentary discussions on the opening of a new Theology Faculty at Ankara University in 1946-1949, apart from the fact that he addressed the topic frequently in his articles.

He, along with other authors, strove since the very early publication issues of the Journal for revealing the essential features of the institutions which contributed to shaping societies, and in particular the ones of importance to the Turkish society. Consistently with the main policy of the Journal, the three specific institutions, i.e., religion, language and art, were regarded as the main societal vehicles for change. Such selection was based not only due to their role in transferring societal and cultural heritage across the generations, but mainly because of their potential in achieving community development which was contingent upon their functionality in reflecting and advancing social dynamics as well as their operability as a whole and in balance. In this context, the Theology Faculty by default is supposed to take upon the responsibility for enlightenment of the society by providing a meeting point. Concurrently, the thematic analysis conducted on the Journal disclosed that the three following themes, which were closely related to Turkish community development, were given particular importance by the authors, particularly by Baltacıoğlu, in order to define the aims of the higher religious education: production of the sound religious knowledge, enlightenment of the community, and translation of the Quran.

According to Baltacıoğlu, the Turkish society needs an Islamic Faculty of Theology, which can assume an active role in instilling a sound understanding of religion among the Turkish people. At the same time, he was criticizing the newly opened Theology Faculty at Ankara University as being just a faculty of religious studies. In order to substantiate his vision, he makes a parallel to the European Reformation. According to him, during the Reformation period community development was achieved through the translation of the Sacred text into local languages. This process allegedly did not only bring along the embracement of the Sacred text but also spurred the process of the emergence of national literature. Furthermore, the politicization of the national literature, on the other hand, created the necessary momentum for the emergence of the nation state. Therefore, he argues that the community development which would be fueled by the translation of the Quran in Turkish as well as the production of sound religious knowledge, which should have been the utmost duty of the theology faculty, constitute, especially in the case of Turkey, the two elements of the process of strengthening the nation state. Overlooking the political and social justifications, Baltacıoğlu presents the Reformation only as a translation act. Thus, he regards it as being applicable to Islam, although his writings were met with mounting criticism even by some of his colleagues at the Journal. Although he might be regarded as controversial, Baltacıoğlu, along with other authors of the Journal, represented a significant intellectual trend which indicated that the objectives of the higher religious education had been shifted away from training human resources in the field of religion towards the production of academic knowledge on religion.

Keywords: Religious Education, Higher Religious Education, Turkish Thought [*Türk Düşüncesi*] Journal, Ismail Hakki Baltacıoğlu, Community Development.

